

Modern Çağın Hastalığı: Şükürsüzlük

The Illness of the Modern Age: Ingratitude

Ümit ACAR

Özet

Pozitif psikoloji ve din psikolojisi gibi alanların ilgisini çeken ve hakkında pek çok yayının üretildiği şükür, günlük hayatta sıkça kullandığımız ve işittiğimiz bir kavramdır. Bununla birlikte dinimizin şükre yüklediği anlam günlük hayatta ülfet ettiğimiz veya örfî olarak bir alışkanlık haline getirdiğimiz bir kelime olmaktan çok ötedir. Öyle ki, şükür Rabbimizin bizden istediği en mühim iştir, şu alemin yaratılış maksatlarından en önemlisidir, üstelik Kuran'da pek çok ayette şükretmemiz en önemli bir vazife olarak emredilmiştir. Ne yazık ki günümüzde insanlık şükürün hakikî mahiyetini anlamaktan uzaklaşmış, bu önemli vazifeyi yapmayı ihmal etmekte ve şükürün insan hayatına sunacağı kalbî, ruhî huzur ve mutluluktan kendini mahrum etmektedir.

Günümüz insanını şükürsüzlüğe sevk eden sebeplerden bir kısmını şüphesiz mevcut iktisadî düzen ve onun öğretilerinde aramak yerinde olacaktır. Zira iktisat bilimi insanın yalnızca maddi ihtiyaçları üzerine yoğunlaşarak insanın maddi imkânları ölçüsünde, dolayısıyla tükettikçe mutlu olacağını dile getirmiş ve insan kavramının yerine tüketici kavramını yerleştirmiştir. Aynı zamanda zarurî olmayan ihtiyaçları zarurî ihtiyaçlar sınıfına dahil etmiştir. Nimet kavramı yerine mal kavramını ikame ederek nimeti vereni unutturmuştur. Böylece insana Allah tarafından bahşedilen nimetlerin pek çoğunu serbest mal adı altında önemsizleştirerek, insanın ihtiyaçlarını dörtten yirmiyeye çıkararak ve hep daha fazlasını tüketmeyi hedef olarak göstererek hem şükürsüzlüğe hem de kanaatsizliğe davetiye çıkarmıştır. Bu çalışmada günümüz iktisat anlayışının temel prensipleri nedeniyle insanlığı şükür vazifesinden uzaklaştırdığı dolayısıyla bencil, aç gözlü, kanaatten yoksun şükürsüz tüketiciler ürettiği izah edilmek istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şükür, Teşekkür, Mutluluk, İktisat, Nimet, Mal, Gelir

Abstract

The word of gratitude, which attracts the attention of areas such as positive psychology and the psychology of religion and there are many studies about it, is a concept that we often use and hear in daily life. However, the meaning of our religion is more than a word in daily life or an ordinary word. In fact, gratitude is the most important task that our Lord wants from us and the most important creation purposes of the world, and in many verses in the Qur'an we are commanded it as the most important task (Nursi, 2006b). Unfortunately, today humanity is far from understanding the true nature of gratitude, neglecting to carry out this important task, and humanity deprives itself of the heart, spiritual peace and happiness that it will offer to human life.

It is appropriate that some of the reasons which lead ingratitude to today's people seek out in the modern economic system and its teachings. Because the science of economics focused only on the financial needs of human beings, it alleged that human will be happy at the measure of the financial possibilities and it has placed the concept of consumer instead of the concept of human. At the same time, it considers many non-essential needs as essential ones. Since it substituted the concept of goods instead of the concept of bounty, it has made the human forget the one who gives the bounty. Thus, it has caused both ingratitude and dissatisfaction by trivializing some of the bounties bestowed on man by Allah by the name of free goods, by increasing the essential needs from four to twenty and by promoting to consume more. In this study, it is desirable to be explained that today's economic approach makes the humanity neglect their gratitude tasks due to its basic principles and therefore it produces selfish, greedy, dissatisfied and ungrateful consumers.

Keywords: *Gratitude, Thankfulness, Happiness, Economics, Bounty, Goods, Income*

Giriş

Teşekkür ve şükür (minnettarlık) her ne kadar aynı kökten gelen kelimeler olsalar da birbirinden farklı anlam taşımaktadırlar. TDK sözlüğüne baktığımızda teşekkür kelimesi için: “Yapılan bir iyiliğe karşı duyulan kıvanç ve gönül borcunu anlatma”; şükür için ise “Allah’a duyulan minneti dile getirme” karşılıklarının verildiğini görmekteyiz (TDK, 2019). Kubbealtı lügatinde ise teşekkür: “Yapılan bir harekete karşı memnûniyetini gösterme, minnetini bildirme olarak”; şükür ise “Verdiği nimetler için Allah’a karşı duyulan minneti dile getirme” olarak tarif edilmiştir (Ayverdi, 2019).

Bu iki kavramı biraz daha derinlemesine incelemek gerekirse; teşekkür yalnızca lafzî bir ifadeye atıfta bulunurken şükür bir hali yani bir yaşam biçimini veya algısını vurgular. Teşekkür bir anlık belli bir olay karşısında verilen tepkidir. Şükür ise bir yaşam tarzıdır ve tüm yaşamımızı etkileyen yalnızca dilden çıkan resmî bir “teşekkür ederim” sözünden çok daha fazla şeyler ihtiva eden, ruhumuzun derinliklerinden gelen bir takdir ve minnettarlık duygusudur. Teşekkür genellikle sosyal bir normun gereğidir. Şükür ise maneviyat, sevgi ve şefkatin özel bir tezahürüdür (Perdue, 2019).

Şükür basit bir duygunun ötesinde bir insanın mutluluğunda kritik bir rolü olan çok daha derin ve çok daha karmaşık bir kavramdır (Emmons, 2007). İmâm Gazzalî, “şükür hakkında yapılan tanımların hiçbirinin tam anlamıyla şükürü ihata edemediğini” belirtmiştir. Ona göre bu kavramın hakikatini kavrayabilmek için şükürün, ilim/bilme, hâl/hissetme ve amel/yapma olmak üzere üç ciheti bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Yapılan tanımlar, şükürün bilme, hissetme ya da amel ciheti esas alınarak yapılmadığı için eksik kalmışlardır. Bu sebeple şükür, kısaca “nimeti, nimeti verenden bilme, nimetin verilmesinden dolayı mutluluk hissetme ve nimeti veren kişinin maksadına ve sevgisine uygun bir şekilde davranma” şeklinde anılan üç yön dikkate alınarak tanımlanabilir (Gündüz, 2011). Nursi (2006b, 2006c) ise şükürü, “nimetleri doğrudan doğruya Cenab-ı Hak’tan bilmek, o nimetlerin kıymetini takdir etmek ve o nimetlere kendi ihtiyacını hissetmektir” ve “nimette in’âmı görmek” şeklinde tanımlamıştır.

Bediüzzaman şükürün önemini de “Hâlık-ı Rahmân’ın, ibâdından istediği en mühim iş şükürdür. Netice-i hilkat-i âlemin en mühimi şükürdür. Şecere-i hilkatın en mühim meyvesi şükürdür. Ve şu kâinat fabrikasının çıkardığı mahsulâtın en âlâsı şükürdür. Şükürsüzlük ise nimetleri tekzip ve inkârdır.” cümleleriyle ifade etmiştir (Nursi, 2006b). Dolayısıyla şükür insanın dil ile yapılan adet üzere “Teşekkür ederim” sözünden öte manaları taşıyan Allah tarafından insandan beklenen, istenen ve emredilen ehemmiyetli bir görevdir.

Diğer taraftan Maturidi’ye göre şükür üç çeşittir:

1. Dil ile (kavlî) olur. Allah’a şükürler olsun vb. ifadelerle dil ile şükretmektir.

*“Hâlık-ı
Rahmân’ın,
ibâdından istediği
en mühim iş
şükürdür. Netice-i
hilkat-i âlemin
en mühimi
şükürdür. Şecere-i
hilkatın en mühim
meyvesi şükürdür.
Ve şu kâinat
fabrikasının
çıkardığı
mahsulâtın en
âlâsı şükürdür.*

*Şükür insan için
bu denli önemli
bir kavram iken
günümüzde
ihmal edilmekle
kalmayıp Allah'ın
merhametini
sorgulayarak
nimet
küçümsenmekte
hatta inkâr
edilmektedir.*

2. Kalp ve dilin dışında kalan diğer organlarla (fili/amel-i salih) olur. Bedeni ve her türlü imkânı faydalı yerlerde kullanmak suretiyle Allah'a şükretmektir.

3. Kalb ile (hâli) olur. Verilen nimetin farkına vararak ve yerinde kullanarak, Allah'a bilinçli bir şekilde şükretmektir.

Mâturîdî, yukarıda geçen üç çeşit şükürün üçünü de gerekli görmektedir. Fakat ona göre bunların en değerlisi, üçüncü çeşididir (Ak, 2006). Çünkü nimetin farkına varan insan bir Mün'im'in varlığını hatırlayacak ve O'na karşı minnettarlık hisleriyle dolacak, O'nu nasıl râzı edebileceğinin arayışı içine girecektir.

Şükür insan için bu denli önemli bir kavram iken günümüzde ihmal edilmekle kalmayıp Allah'ın merhametini sorgulayarak nimet küçümsenmekte hatta inkâr edilmektedir. İnsanın kendini hadsiz nimetlerle perverde eden Sultan'ına karşı böyle bir nankörlük içerisinde girmesinde şüphesiz günümüz iktisat anlayışının etkisi büyüktür. Çünkü iktisat düşüncesi; nimet yerine mal kavramını ikâme ederek, zaruri olmayan ihtiyaçları zaruri ihtiyaç sınıfına dâhil ederek ve gerçek mutluluğun maddî imkânların artışıyla saklı olduğu hedefini çizerek insanı yalnızca kendini düşünen, mekanik, zevk odaklı varlıklar haline dönüştürmüştür.

Mal ve Nimet

Günümüz iktisat anlayışında insan ihtiyaçlarını gidermeye yarayan her şeye mal denirken malların ihtiyaçları karşılama özelliği de fayda olarak adlandırılır. Diğer taraftan insana faydası olan her mal iktisat bilminde analize konu edilmez. İktisat yalnızca ekonomik malları analiz etmeye layık bulur. Ekonomik mallar ihtiyaçlara göre kıt olan bu nedenle de bir fiyatı olan ve piyasada alınıp satılan mallardır. İhtiyaçlara oranla fazla olan dolayısıyla bir fiyat ödemeksizin istifade edilebilen mallar ise serbest mallar olarak tanımlanır. Serbest mallar iktisat biliminin ilgi alanına girmez (Dinler, 1998, p. 20).

İktisat bilimi insanın ihtiyaçlarını karşılayan varlıkları mal olarak tanımlarken bir malın değerinin ise fiyatıyla ölçüleceğini ifade eder. Dolayısıyla piyasada alınıp satılmayan yani bir fiyatı olmayan varlıkları insanın ihtiyacı olsa dahi mal ismine layık bulmaz. Kur'ânî bakış açısı bize nimetlerin kıymetinin fiyatlarıyla değil ihtiyacımızın şiddetiyle ölçülmesi gerektiğini anlatır. İnsanın en fazla ihtiyacı olan hava, su ve ışık gibi iktisat tarafından bedava oldukları için ekonomik mal olarak görülmeyen ve serbest mal olarak adlandırılan nimetlerin aslında en fazla hatırlanıp şükredilmesi gereken şeyler olduğu hatırlatır.

Bir diğer önemli husus da şiddetle ihtiyaç duyduğumuz halde hilkaten Allah tarafından bahşedilmiş ve üfletle kıymetlerini takdirden aciz olduğumuz nimetleri hatırlamaktır. Gerçekten de göz, kulak, dil, akıl gibi nimetlere ücret ödemediğimiz ulaşmış olmamız veya bu nimetlerin herkeste bulunması kıymetsiz olduklarını göstermez. Nitekim bu nimetlerden birinde hâsıl olacak bir hastalık dolayısıyla yeri geldiğinde tüm servetimizi vermeye râzı

olabiliriz. Nursi (2006c) bu hakikati “Bir nimetin umumî ve herkese şâmil olması, kıymetinin azlığına ve ehemmiyetsizliğine delalet etmez. Mesela: göz nimetinin bütün hayvanlarda bulunması senin göze olan şiddet-i ihtiyacı tahfif etmediği gibi gözün kıymetini tenkis etmeye de sebep olmaz.” cümleleriyle ifade etmiştir.

Mal kelimesi dünya üzerinde kendi kendine var olmuş ve elimizdeki para nisbetinde mülkiyetini üzerimize alabileceğimiz varlıkları çağrıştırır. Kur’an ise insanın ihtiyacı olan her varlığın bir nimet olduğunu öğretir. Nimet kelimesi mal kelimesinden farklı olarak bir nimet vereni yani Mün’imi hatırlatarak minnettarlık duymayı yani şükretmeyi ihtar eder.

Halbuki bir bedel karşılığı mülkiyeti elde edilmiş olsa dahi bu ödenen bedel o nimetin gerçek pahası değildir. Çünkü satın alınan bir malın karşılığında ödenen fiyat o nihai malın üretilmesinde pay sahibi olan kişilerin katkılarının pahasıdır. O nimetin yaratılmasının pahası değildir. Ki bu asıl fiyat ödenmeye lâyık olan aşamadır. Yani bir ekmek için ödenen bedel çiftçi, değirmenci ve fırıncının emeklerinin karşılığıdır. Toprak altına atılmış bir buğdayın yüzlerce buğday haline getirilmesi filinin yani başakların yaratılmasının fiyatı değildir. Bu filde insanlar âcizdir, bu aşamanın olmaması halinde bahsi geçen insanların hiçbir etkisi olamayacaktır. Dolayısıyla ödenen fiyat yalnızca tablacı hükmünde olan insanlara verilen bir karşılıktır. Her nimetin gerçek sahibi Allah’tır ve asıl teşekkür edilmesi veya bedel ödenmesi gereken O’dur. Allah’a ödenecek fiyat ise O’nu hatırlamak, düşünmek ve O’na şükretmektir.

Özetle mevcut iktisadi düşünce ihtiyaçlarımız için Allah tarafından bahşedilen nimetleri mal olarak adlandırarak in’amı dolayısıyla Mün’im’i unutturmuştur. Bir malın kıymetinin yalnız fiyatıyla ölçülebileceği kuralını koyarak şiddetle ihtiyacımız olan nice nimetleri önemsiz kılmıştır. Asıl nimet vereni unutturarak sebeplerde insanı boğmuştur. Tüm bunların sonucunda günümüz iktisat anlayışı insana şükür vazifesini unutturmuştur.

Zarurî ve Zarurî Olmayan İhtiyaçlar

İktisat bilimi sonsuz insan ihtiyaçlarının sonlu kaynaklarla karşılanmasını kendine konu edinerek aslında insanın bu dünyada tatmin olamayacağını da ilan etmiştir. Böylece insanların bu sınırlı kaynaklardan ne kadar fazla elde edebildikleri ölçüde mutlu olacaklarını ifade ederek insanlar arasında çatışmanın da kapısını açmıştır. Hatta dolaylı olarak insanları hileye, harama, faize, rüşvete sevk etmiştir.

Bedüzzaman ise ihtiyaçların zarurî ve gayr-i zarurî olarak ikiye ayrılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Zarurî ihtiyaçlar bir insanın hayatını idâme ettirebilmesi için mutlaka giderilmesi gereken hava, gıda, su, ışık gibi ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçların giderilmemesi insanın hayatı tehlikeye girmesine yol açabilir. Bunlar zamana göre değişmez. Yani ilk insan Adem (as) hangi zarurî ihtiyaçlara sahipse âhir zamanda yaşayan bizler de bugün aynılarına muhtacız. Diğer taraftan zarurî olmayan ihtiyaçlar hem devirden

Mevcut iktisadi düşünce ihtiyaçlarımız için Allah tarafından bahşedilen nimetleri mal olarak adlandırarak in’amı dolayısıyla Mün’im’i unutturmuştur.

*Allah insanı
nihayetsiz bir acz
ve fakr içerisinde
yarattığını
ancak zarurî
ihtiyaçlarının
Allah tarafından
taahhüd altına
alındığını ifade
etmiştir.*

devire hem de aynı devirde gelir seviyesi, sosyal statü, çevre gibi koşulların değişmesiyle farklılaşmakta ve artmaktadır.

Bediüzzaman zarurî ihtiyaçların bu zamanda mimsiz medeniyet tarafından dörtten yirmiyeye çıkarıldığına dikkat çekmiştir. Böylece tiryakilik, görenek ve alışkanlık gibi sebeplerle zarurî olmayan ihtiyaçların zarurî ihtiyaç olarak algılanmasıyla bazı kişiler tarafından zaruret var diye dünya menfaati ve geçim endişesiyle dünyayı ahirete tercih etme tehlikesi ortaya çıkmıştır. Nitekim bir başkumandanın kendisini dünyaya alıştırmak amacıyla bazı kumandan ve hocaları aracı yaptığını, onların “Zaruretlar haramı helal edebilir” kaidesine dayanarak bazı Avrupa usullerini taklit etmeye ve medeniyetin icaplarını taklit etmeye kendilerini mecbur hissettiklerini hatırlatır. Bu zâtlara Nursi'nin (2007) cevabı ise çok nettir: “Çok aldanmışsınız. Zaruret, su-i ihtiyardan gelse, kat'iyyen doğru değildir; haramı helal etmez. Ekmek yemek, yaşamak gibi zarurî ihtiyaçlar haricinde başka hangi zaruret var? Su-i ihtiyardan, gayr-ı meşru meyillerden ve haram muamelelerden tevellüd eden hareketler haramı helal etmeye medar olamazlar.”

Kapitalist sistem bir taraftan üreticiye kârını maksimize etmeyi öğütlerken bir taraftan da tüketiciye faydasını maksimize etmesi gerektiğini ders vermektedir. Bu amaçla kitle iletişim araçlarının da gelişmesiyle hem ihtiyaçları arttırmayı hem de zarurî olmayan ihtiyaçları zarurî olduğuna insanları ikna ederek tüketime teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Artan ihtiyaçlara karşın sabit gelir düzeyine sahip bireyler geçmiş dönemde yaşayan insanlara kıyasla daha fazla gelir düzeyine sahip olmalarına rağmen kendilerini daha fakir hissetmektedirler. Bu hal insandan Rabbinin beklediği şükür kapısını kapatırken şekva kapısını aralamaktadır.

Allah insanı nihayetsiz bir acz ve fakr içerisinde yarattığını ancak zarurî ihtiyaçlarının Allah tarafından taahhüd altına alındığını ifade etmiştir. Dolayısıyla hadsiz istek ve arzuları olan insanın zarurî ihtiyaçları sınırlıdır ve bunlara kolayca ulaşabilir. Dünya hayatı insanın tüm isteklerini karşılayabileceği bir mekân değildir. Allah insanı kendisine ihtiyacını hissederek dua ile rahmet kapısını çalması ve Cennet'ine müşteri olması amacıyla hadsiz arzuları olan bir varlık olarak yaratmıştır. Bu arzuların hepsini bu dünyada tatmin etmeye çalışan insan beyhude bir çaba içerisinde girer ki bu da onu hadsiz azaplar içerisinde bırakır ve onu daimî bir şekâvete atar.

Zarurî olmayan ihtiyaçlar taahhüd altına alınmamış ve dünyada insanların şükür, sabır, merhamet, emanet gibi değişik imtihanlardan geçmesi amacıyla Cenab-ı Hak tarafından bazılarına bol bazılarına da az ihsan edilmektedir. Aynı kişi için de dönemden döneme farklılıklar gösterebilmektedir. Bolluk, bereket yıllarında şükretmesi gereken insandan Rabbi kıtlık, darlık yıllarında da sabır görmeyi istemektedir. Her ikisinin de bir imtihan vesilesi olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bolluk yıllarında nankörlükle israf eden darlık yıllarında ise isyan ile Rabbinin merhametini ittiham eden kişi gadab-ı İlahi'yi celb edecektir.

Nitekim hicretin ilk yıllarında yaşanan ekonomik koşullardaki sıkıntılar veya Müslümanların genelde fakir olmaları dolayısıyla Medineli Yahudiler “Allah’ın eli bağlıdır, sıkıdır. (Maide, 5/64)” diye isyan içerisine girmişlerdir. Halbuki insanın bu dünyada zarurî olmayan ihtiyaçlarının karşılanması tamamen Allah’ın takdiriyledir. İsterse bol verir isterse rızkını azaltarak onu darlıkla imtihan eder. Allah katında asıl değerli olan kalplerdeki imandır. Mü’minlerin de zaruri olmayan ihtiyaçlarına daha fazla ulaşmış münkirlere bakarak özenmemeleri gerektiği “Eğer insanlar küfre sapan bir ümmet haline gelmeyecek olsalardı, biz O Rahman olan Allah’ı inkâr eden kimselerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık (Zuhruf, 43/33).” ayetiyle dile getirilmiş ve mü’minler ikaz edilmişlerdir.

İnsan istifade ettiği hiçbir şeyi iktidar ve ihtiyarıyla elde etmiş değildir. Zira bunların hepsi Allah’ın kendisine mahlukatı musahhar etmesiyle hizmetkâr olmuşlardır. Allah’ın bu nimetlere karşı insandan beklediği ise kendisini tanıması ve kulluk vazifesini ifa ederek bu teshirin şükürünü eda etmesidir. Medeniyet ise insanın enâniyetini kamçılayarak her ihtiyacını kendi ihtiyar ve iktidarıyla kavuştuğunu söyleyerek ve zarurî olmayan ihtiyaçlarını da ısrarla elde etmek için çalışmasını öğütleyerek insanı şükürden mahrum etmektedir. Tevhidî bakış açısıyla insan yalnızca talep eder, arzu eder yani fiilen ya da kalen dua eder. Allah ise bu talebe ya aynen ya da daha güzeliyle kabul ederek cevap verir. Dolayısıyla bir mü’min her zaman zarurî ihtiyaçlarını kendisine ihsan ettiği için Rabbine şükreder, zarurî olmayan ihtiyaçları için ise çalışır talep eder fakat kendisine ihsan edilmediğinde de isyan ve nankörlük ile karşılaşmaz.

Tüketim ve Mutluluk

Modern iktisat anlayışı insanı hep daha fazlasına sahip olmaya teşvik ederken elindeki mevcut nimetleri düşünmek ve şükretmekten alıkoymakta aksine elindekini daha çok haz verecek olanla değiştirilmesi gerekli modası geçmiş bir mal olarak göstermektedir. Bu durumda insan şükretmek yerine elindekini küçümseme, beğenmeme ve daha iyisine sahip olarak doyuma ulaşacağı beklentisi içinde olmaktadır. Böyle bir düşünce içerisinde olan insan Bediüzzaman’ın ifadesiyle nimeti vereni tanımak, kıymetini takdir etmek ve ihtiyacını hissetmekle şükür görevini yerine getirmek yerine, elde etmek istediği yeni mallara ulaşamadığından dolayı nankörlük ve isyan içerisine girmektedir.

Nimet şükür ve minnettarlığı, şükür de ibadeti netice verecek olan bir süreçtir. Kapitalist sistem hep daha fazlasını isteyen bireyler üretir. Bu bireyler ise elindekini küçümseyerek hep daha fazlasına sahip olmanın mutlu olmanın şartı olarak görmektedirler. Böyle bir psikoloji içerisinde olan bireylere ibadetten bahsedildiğinde “Bana ne verdi ki, niye ibadet edeceğim, ben geçim derdiyle meşgulüm vaktim kalmıyor ki ibadet edeyim” gibi cevaplarla karşı karşıya kalınabilmektedir. Kur’an’da “Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?” (Rahman, 55/23) şeklinde ısrarla vurgulanan hadsiz nimetlerle perverde edilen bir insan adeta kendini dünyaya

İnsan istifade ettiği hiçbir şeyi iktidar ve ihtiyarıyla elde etmiş değildir. Zira bunların hepsi Allah’ın kendisine mahlukatı musahhar etmesiyle hizmetkâr olmuşlardır.

*“Bu medeniyet-i
hazıra, beşerin
yüzde seksenini
meşakkate,
şekavete atmış;
onunu mümevveh
saadete çıkarmış;
diğer onu da,
beyne beyne
bırakmış. Saadet
odur ki, külle, ya
eksere saadet ola.”*

gönderilip hiçbir ihtiyacıyla ilgilenilmeyen, bir yetim gibi her ihtiyacını kendi imkânlarıyla karşılamak zorunda olan bir başı bozuk olarak görmektedir.

Nursi (2006a) “Ben sizden rızık istemiyorum, beni doyurmanızı da istemiyorum” mealindeki ayetin tefsirini yaparken bu ayetin bir manasının da insanı geçim derdini mazeret göstererek ibadet vazifesini aksatmaması için ikaz etmek olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Allah’ın yarattığı ve rızıklarını taahhüd ettiği eşimiz, çocuklarımız, bakmakla yükümlü olduğumuz yakınlarımız veya sahip olduğumuz hayvanlar gibi tüm varlıkların yaşam gereklerini Allah karşılamaktadır. Bizim bu konudaki görevimiz yalnızca bir dağıtım memuru gibi Allah’ın gönderdiği nimetleri sahiplerine ulaştırmaktır.

Dolayısıyla yine Bediüzzaman’ın ifadesiyle asıl vazifesi talim ve cihad olan bir askerinin bu vazifelerini aksatarak, aslında padişahın görevi olan “askerlerin her türlü ihtiyacının karşılanması” vazifesine karışarak kışla dışına çıkması, hem asıl vazifeyi ihmal hem de padişahı ittiham etmek anlamı taşımaktadır. İnsanın Allah’ın vazifesi olan mahlukatın ihtiyaçlarını karşılamak vazifesini üzerine almak istemesi ise beyhude bir çabadır. Çünkü bu yük ağırdır ve böyle bir çaba içerisine giren insan hem asıl vazifesi olan ubudiyet vazifesini ihmal etmiş hem kaldıramadığı bu yük altında ezilerek hayatını kendine zehretmiş hem de Allah’ı manen ittiham etmiş olmak gibi büyük bir hata içerisine girmiş olacaktır.

“Bu medeniyet-i hazıra, beşerin yüzde seksenini meşakkate, şekavete atmış; onunu mümevveh saadete çıkarmış; diğer onu da, beyne beyne bırakmış. Saadet odur ki, külle, ya eksere saadet ola.” Medeniyet materyalist bir bakış açısıyla insana geliri ve dolayısıyla tükettiği oranda mutlu olacağını ders verirken insanlığın yalnızca çok azını ve görünürde mutlu kılabilmiştir. Çünkü kalben ve ruhen azaplar içerisinde olan bir insanın yalnızca maddî olarak zenginlik içerisinde olarak gerçek mutluluğu yakalayabilmesi mümkün değildir.

Kapitalist iktisat sistemi üretici ve tüketiciyi daha fazla üretmeye ve tüketmeye teşvik etmek üzerine kurulu olduğu için kanaat ve iktisat gibi temel dini kavramlardan uzaktır. Haline şükreden Allah’ın kendi hakkındaki taksimatına razı olan bireyler kapitalist sistemin yürüyebilmesi için ideal insan tipleri değildir.

Günümüz iktisat anlayışı insanı daha fazla servet biriktirmeye teşvik etmekte, zengin ve meşhur kişilerin yaşantılarını şaşaalı bir şekilde insanlara sunarak herkesi o hayatı elde etmeye davet etmektedir. Mutluluğun yolunun maddî imkânların artmasında olduğu fikrini empoze etmektedir. Halbuki insanın hakkı nimette kendinden aşağıya musibette ise kendinden yukarıya bakarak haline şükretmektir (Nursi, 2006a). Bu şekilde bir insan bu dünya hayatında huzuru yakalayabilir ve gerçek mutluluğu elde edebilir. Dolayısıyla bir imtihan meydanı olan dünyanın gerçekleriyle barışık bir şekilde hayatını idame ettirebilir.

Kur’anî bakış açısıyla insandan gelecekte elde edeceği nimetler için değil, zâten kendisine verilmiş olan ve halen istifâde ettiği nimetleri hatırlaması

ve şükretmesi istenmektedir. Nursi (2006d) de nimetleri hatırlayan bir insanın kalbini dolduran nasıl “şükredebilirim sorusunun” cevabı olan ibadetin ilave bir nimet elde etmek için değil geçmiş nimetlerin neticesi olarak yapılması gerektiğini hatırlatmaktadır. Zîrâ insan ancak kendisine bahşedilmiş nimetlerin kıymetini hatırlayarak, anlayarak, takdir ederek dünya hayatında mutluluğa, huzura, rahata kavuşabilir.

“Sen mâdum kalmadın, vücut nimetini giydin, hayatı tattın, câmid kalmadın, hayvan olmadın, İslâmiyet nimetini buldun, dalâlette kalmadın, sıhhat ve selâmet nimetini gördün, ve hâkezâ... Ey nankör! Daha sen nerede hak kazanıyorsun ki, Cenâb-ı Hakkın sana verdiği mahz-ı nimet olan vücut mertebelerine mukabil şükretmeyerek, imkânât ve ademiyyat nevinde ve senin eline geçmediği ve sen lâıyk olmadığın yüksek nimetlerin sana verilmediğinden, bâtil bir hırsla Cenâb-ı Haktan şekvâ ediyorsun ve küfrân-ı nimet ediyorsun?” (Nursi, 2006b).

Sonuç olarak iktisadî düşünce insanın tüketiminde artış oranında mutlu olabileceğini iddia ederek, mevcut nimetleri hatırlatmayıp hep daha yeni ve daha fazlasıyla mutluluğu yakalayacağı mesajı vererek insanı şükür vazifesinden uzaklaştırmıştır. Hadsiz nimetler içinde olan insanın kendini fakir, mutsuz, sahipsiz hissetmesine yol açmıştır. Bu halde olan bir insan da hayatında Rabbinin nimetlerini hatırlamayıp aksine yeni nimetler verilmediği için veya yeni nimetlere ulaşamadığı için isyan ve inkâr içerisine giren tüketiciler hâline gelmektedir.

Madde ve Mutluluk

İktisat bilimi materyalist bir bakış açısıyla bireylere bakmış ve bireyleri maddi imkânları ölçüsünde mutlu olabilecek varlıklar olarak değerlendirmiştir. Burada da bireylere toptancı bir yaklaşımla bakarak bir ülkenin belirli bir yıldaki gelirinin ülke nüfusuna bölümüyle elde edilen kişi başına geliri kıstas kabul etmiştir. Kişi başına geliri yüksek olan bireylerin daha mutlu olduklarını varsaymış ve devletlerin temel politikasının bu geliri arttırmak olduğunu dikte etmiştir. “Cemaate, nev’e verdiği servet, haşmete bedel, ferdi, şahsî fakir ahlâksız etmiştir.” sözü bir manada mevcut medeniyetin ülkeler içerisindeki adaletsiz gelir dağılımına ve yoksul oranına bakmaksızın milli gelirlerine göre değerlendirilmesinin de eleştirisini içermektedir. Gerçekten de günümüzde ülkelerin gelir düzeyleri artarken gelir dağılımındaki adaletsizlik de artmakta ve en zengin tabaka ile en fakir tabaka arasındaki uçurum giderek büyümektedir. Bu durum ise ülke gelirinin ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilen kişi başına gelir rakamlarıyla ihmal edilmekte veya görmezden gelinmektedir.

Kapitalist iktisat düzeni ülkelerin milli gelirlerinde geçmiş dönemlere kıyasla muazzam bir artışa yol açmıştır. Diğer taraftan insanların mutluluk düzeylerinde aynı düzeyde bir artışın gerçekleşmediği bir gerçektir. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalar bu gerçeği gün yüzüne çıkarmaktadır. Örneğin Easterlin (1974), yapmış olduğu anket sonuçlarına dayanarak yaşam standartlarında muazzam artışa karşılık mutluluk düzeyinde bir artış

“Sen mâdum kalmadın, vücut nimetini giydin, hayatı tattın, câmid kalmadın, hayvan olmadın, İslâmiyet nimetini buldun, dalâlette kalmadın, sıhhat ve selâmet nime-tini gördün, ve hâkezâ...

Gerçek mutluluk insanın maddi koşullarına bağlı olmaksızın iç aleminden gelen bir duygudur. Günümüzde maddi mal ve hizmetleri tüketmenin tek başına mutluluğu garanti edemeyeceği konusunda bir konsensüs vardır.

gerçekleşmediğini ifade etmiştir. 1973-2003 yılları arasında ABD halkının kişi başına milli geliri ile mutluluk düzeyleri artışını inceleyen Clark, Frieters, and Shields (2008), 30 yıllık süre zarfında ABD halkının kişi başına reel milli gelirinin 2 kata yakın arttığını diğer taraftan mutluluk düzeylerinin durağan bir seyir takip ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Yine Richard Layard (2012) da Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde gelirden gözlemlenen düzenli artışın mutluluk düzeyinde de bir artışa yol açmadığını dile getirmiştir.

2012 yılından bu yana düzenli bir şekilde yayınlanan Dünya Mutluluk Raporu dünya üzerinde 156 ülkeyi belli kriterler çerçevesinde mutluluk düzeyi açısından sıralamaktadır. 2019 yılında yayınlanan en son rapora göre ABD, 2009 krizini ekonomik açıdan atlatarak kısa sürede toparlanmıştır. Diğer taraftan Amerikan halkı 2009 krizi sonrasında bu yana henüz 1990'lı yıllardaki mutluluk düzeyini yakalayamamıştır. Üstelik mutluluk düzeyi yavaş bir şekilde de olsa düşmeye devam etmektedir (Twenge, 2019).

Richard Layard (2005) iktisat biliminin bir bireyin kişi başına düşen gelirindeki artışla mutluluk düzeyindeki artışa eşit tutmasını eleştirmiştir. Diğer taraftan mutluluğu maddi imkânların ötesinde insanın kendini iyi hissetmesi olarak tanımlamıştır. İnsanlık maddi açıdan günümüzde bir asır öncesine göre çok daha iyi koşullara sahiptir ve orta gelirli hatta düşük gelirli bir aile dahi geçmiş dönemlerde yaşamış krallardan veya padişahlardan daha konforlu bir yaşama imkânına sahiptir. Diğer taraftan maddi imkânlardaki bu muazzam artışın insanlığa mutluluğu getirip getirmediği tartışmalı bir konudur. Çünkü gerçek mutluluk insanın maddi koşullarına bağlı olmaksızın iç aleminden gelen bir duygudur. Günümüzde maddi mal ve hizmetleri tüketmenin tek başına mutluluğu garanti edemeyeceği konusunda bir konsensüs vardır (Frey & Stutzer, 2018).

Günümüzden çok önce maddi lezzetlerle manevî lezzetlerin ayrımını yapan Sokrat insanın genelde üç ayrı lezzetin peşinde koştuğunu ifade etmiştir. Bunlar; duyuşsal lezzetler, onursal lezzetler ve tefekkürî lezzetlerdir. Sokrat'a göre sıradan insanlar duyuşsal lezzetleri, politikacılar onursal lezzetleri ve filozoflar ise tefekkürî lezzetleri yakalamaya çalışır. Sokrat'a göre, tefekkürî lezzetler en yüksek lezzetlerdir. Bundandır ki, Sokrat ilk iki lezzeti almak için çalışıp para kazanmayı rasyonel bulmamıştır. Bunun yerine Atina'nın en fakiri olarak yaşamayı tercih etmiştir. Halbuki mevcut iktisat anlayışı insanları çoğunlukla birinci ve kısmen ikinci lezzetlere teşvik ederken, üçüncü tür olan tefekkürî lezzetleri bir anlamda inkar etmektedir (Aydiner, 2004).

“Hem rızık olan nimetlerde gayet güzel, süslü suretler, gayet güzel kollar, gayet güzel tatmaklar şükürün davetçileridir; zihayâtı şevke davet eder ve şevkle bir nevi istihsan ve ihtirama sevk eder, bir şükür-ü mânevî ettirir. Ve zîşuurun nazarını dikkate celb eder, istihsâna tergeb eder. Nimetleri ihtirama onu teşvik eder; onunla kalen ve filen şükre irşad eder ve şükrettirir. Ve şükür içinde en âli ve tatlı lezzeti ve zevki ona tattırır. Yani, gösterir

ki, Şu lezzetli rızık ve nimet, kısa ve muvakkat bir lezzet-i zâhiriyesiyle beraber, daimî, hakikî, hadsiz bir lezzeti ve zevki taşıyan iltifat-ı Rahmânîyi Őükürle kazandırır. Yani, rahmet hazinelerinin Mâlik-i Kerîminin hadsiz lezzetli olan iltifatını düşündürüp, Şu dünyada dahi Cennetin bâki bir zevkini mânen tattırır. İşte rızık, Şükür vasıtasıyla o kadar kıymettar ve zengin bir hazine-i câmia olduğu hâlde, Őükürsüzlükle nihayet derecede sukut eder.” (Nursi, 2006b).

Şükreden bir mü'min istifade ettiği nimetlerin ona verdiği maddî lezzetin kat be katını Şükür vasıtasıyla elde eder. Bir nimetin son bulması bir mü'mini eleme boğmaz. Çünkü ona göre bu dünyada istifade ettiği nimetler ahirette Allah tarafından kendisine verilecek asıllarının ve bakîlerinin nümune ve gölgeleridir. Burada geçici bir süre o nimetlerden istifade edemese de Allah'ın iltifatına mazhar olmak ve O'nun ahirette hazırlamıŐ olduğu nimetlerden haberdar olmakla nimetlerin maddî lezzetinden çok ziyâde manevî bir lezzeti elde eder. Öyle ki nimetleri veren Zatı Şükür vasıtaıyla hatırlamanın verdiği lezzet o nimetten elde edilecek maddî lezzeti unutturur. Çünkü o nimetin vereceği maddî lezzet kısa ve cüz'îdir. Şükür vasıtasıyla elde edilen manevî lezzet ise hakikî ve bâkîdir.

Dolayısıyla günümüz iktisat düşüncesi mutluluğu maddeyle özdeşleŐtirmiş ve insanın ne kadar fazla geliri varsa yani ne kadar fazla tüketim yapabiliyorsa o kadar mutlu olacağını iddia etmiştir. İnsanı yalnızca bedenden ibaret bir varlık olarak görerek maddî lezzetlerin insanı doyuma ulaŐtıracađını iddia etmiş ve manevî lezzetleri ihmal etmiştir. Maddî lezzetlerden hastalık, ihtiyarlık, yoksulluk, zevâl gibi nedenlerle istifade edemeyenleri Şükürsüzlüğe itmiş ve hayatının anlamsızlaşmasına yol açmıştır.

Sonuç

İnsan dünyaya nihayetsiz acz ve fakr içerisinde gönderilmiş Allah'ın antika bir sanatıdır. İnsanı dünyaya imtihan amaçlı gönderen Rabbi onu hadsiz nimetlerine muhatap etmiş ve buna mukabil ise Şükür ile mukâbele etmesini arzu etmiştir. Ne yazık ki insan çoğunlukla kendisine sunulan nimetleri unutarak, küçümseyerek, umursamayarak, maddî sebeplerden bile rek, sahiplenerek Şükür yerine küfür ile karşılık vermiştir. Nimetlerin verildiğini inkâr ve tekzib ile bir Mün'im'in varlığını kabullenmek istememiŐtir. İnsanı bu düşünceye sevk eden elbette pek çok sebep sayılabilir. Bu çalışmada günümüz iktisat anlayışının temel bazı argümanlarının insanı nasıl Şükürsüzlüğe sürüklediği açıklanmıştır.

Modern iktisat anlayışı nimet yerine mal kavramını kullanarak nimetin'am-Mün'im bağını koparmıştır. Nimetleri fiyatını ödeyenin sahiplendiği sebepler eliyle bizlere ulaşan ihtiyaçlarımızı karşılayan mallar olarak tanıtmıştır. Diğer taraftan Şiddetle ihtiyaç duyduğumuz hayâtî öneme hâiz nimetleri fiyatlanmadıkları ve bol oldukları için önemsizleştirerek insanı küfrân-ı nimete sürüklemiŐtir. Zarûri olmayan ihtiyaçları zarurî ihtiyaçlar sınıfına sokarak beŐeriyeti hadsiz fakir kılmıştır. İnsanı sürekli daha fazla mal sahibi olmaya iterek hâl-i hazırda kendisine bahşedilmiş nimetleri fark

İnsan dünyaya nihayetsiz acz ve fakr içerisinde gönderilmiş Allah'ın antika bir sanatıdır. İnsanı dünyaya imtihan amaçlı gönderen Rabbi onu hadsiz nimetlerine muhatap etmiş ve buna mukabil ise Şükür ile mukâbele etmesini arzu etmiştir.

etmesini engellemiştir. Mutluluğu yalnız maddî lezzetlerde ve gelir artışında olduğunu aşılıyarak hakikî ve zevalsiz manevî lezzetlerden insanı mahrum etmiştir. Tüm bu sayılanlardan dolayı modern iktisadî düşünce insanın şükür vazifesini ihmaline yol açmıştır.

İnsanın bu dünyada hakikî saadeti yakalayabilmesinin yolu öncelikle Rabbiyle iman rabitasını kurmasında her ihtiyacını karşılayan bir Mün'im'in varlığını bilmesinde, o Mün'im'in in'amına olan ihtiyacını hissederek nimetlerine karşı farkındalık içerisinde olmasında böylece nimetlere karşı nankörlük değil şükür ile mukabele eden ahsen-i takvim üzere bir kul olmasındadır.

Kaynakça:

- Ak, A. (2006). Maturidi'nin Şükür Anlayışı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47(2), 185-194.
- Aydiner, F. (2004). Global Kapitalizmin (Mutluluk) Krizi. Köprü(87), 41-68.
- Ayverdi, İ. (2019). Kubbealtı Lugatı. Retrieved 23.03.2019 <http://lugatim.com>
- Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. A. (2008). Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. *Journal of economic Literature*, 46(1), 95-144.
- Dinler, Z. (1998). İktisada Giriş (4 ed.). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. In *Nations and Households in Economic Growth* (pp. 89-125): Elsevier.
- Emmons, R. A. (2007). *Thanks!: How the New Science of Gratitude can Make You Happier*: Houghton Mifflin Harcourt.
- Frey, B. S., & Stutzer, A. (2018). *Economics of Happiness*: Springer.
- Gündüz, B. (2011). Kur'an'da Küfrün Karşıtı Olarak Şükür. (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Layard, R. (2005). Rethinking Public Economics: The Implications of Rivalry and Habit. *Economics and happiness*, 1(1), 147-170.
- Layard, R. (2012). Big Ideas: Wellbeing and Public Policy. *Centrepiece*, 16(3), 2-5.
- Nursi, B. S. (2006a). *Lem'alar*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2006b). *Mektûbât*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2006c). *Mesnevî-i Nûriye*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2006d). *Sözler*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2007). *Emirdağ Lâhikası*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Perdue, D. (2019). Understanding the Difference Between Gratitude and Thankfulness. Retrieved 25.03.2019 <http://www.graceofgratitude.com/understanding-the-difference-between-gratitude-and-thankfulness/>
- TDK. (2019). Büyük Türkçe Sözlük. Retrieved 23.03.2019 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- Twenge, J. M. (2019). The Sad State of Happiness in the United States and the Role of Digital Media. *World Happiness Report 2019*.